PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 2 · KLASY IV–VI

Mam prawo!

Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności

MODEL: UCZEŃ KL. IV–VI

WERSJA: 25.09.2026

1 ROZDZIAŁ = 45 MIN

Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

ZAWARTOŚĆ ZESTAWU

rozdziały	11
przypadki z życia	11
ćwiczenia	25
pytania testowe	29
karta pierwszej pomocy	1

⚠ **Nie musisz być prawnikiem, żeby rozpoznać problem, zatrzymać krzywdę i wiedzieć, co zrobić dalej.**

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 2

MAM PRAWO!

Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności · klasy IV–VI

CZĘŚĆ 2

Tytuł	Mam prawo! Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności. Edukacja prawna dla uczniów, klasy IV–VI
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Seria	„Prawo? To mnie dotyczy!”
Część serii	Część 2 z 3 · klasy IV–VI
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4 (całość serii)
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

Spis treści

Numer rozdziału · temat · czego się nauczysz

01	**Prawo to system, nie zbiór zakazów**	Rozumiem, skąd biorą się reguły i które z nich są ważniejsze.
02	**Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?**	Potrafię przełożyć prawa ucznia na codzienne sytuacje.
03	**Obowiązki, konsekwencje i odwołanie**	Rozumiem różnicę między konsekwencją wychowawczą a arbitralną karą.
04	**Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta**	Rozpoznaję ryzyko zakupów, subskrypcji i presji reklamowej.
05	**Zdjęcia, dane i prywatność**	Rozumiem podstawy ochrony danych i wizerunku.
06	**Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić**	Potrafię zabezpieczyć dowody i przerwać eskalację.
07	**Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja**	Rozpoznaję przewagę, powtarzalność i wykluczenie.
08	**Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda**	Rozumiem odpowiedzialność za mienie.
09	**Prawo w przestrzeni publicznej**	Rozumiem, że wspólna przestrzeń wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością.
10	**Gdy prawo zostaje naruszone**	Znam podstawowe role szkoły, policji, sądu i instytucji pomocowych.
11	**Prawna pierwsza pomoc**	Potrafię spokojnie zebrać fakty i poprosić o właściwą pomoc.

ROZDZIAŁ 01 | 45 MIN

Prawo to system, nie zbiór zakazów

Cel: Rozumiem, skąd biorą się reguły i które z nich są ważniejsze.

Regulamin gry nie może zmienić zasad matematyki. Podobnie regulamin szkoły nie może uchylić ustawy. Prawo ma swoją hierarchię: jedne akty są ważniejsze od innych, a niższe muszą być zgodne z wyższymi.

⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**

W klasie pojawia się pomysł: „Ustalmy, że osoba, która spóźni się trzy razy, traci prawo do udziału w wycieczce bez żadnej rozmowy". Nawet jeśli większość zagłosuje „za", nie każda klasowa decyzja staje się prawem.

1.1 Źródła prawa: od Konstytucji do regulaminu

Prawo, które obowiązuje wszystkich w Polsce, to (od najważniejszego): Konstytucja, ratyfikowane umowy międzynarodowe (np. Konwencja o prawach dziecka), ustawy (np. Prawo oświatowe), rozporządzenia (np. o ocenianiu) oraz akty prawa miejscowego. Akty prawa miejscowego uchwala np. rada gminy i obowiązują tylko na jej terenie.

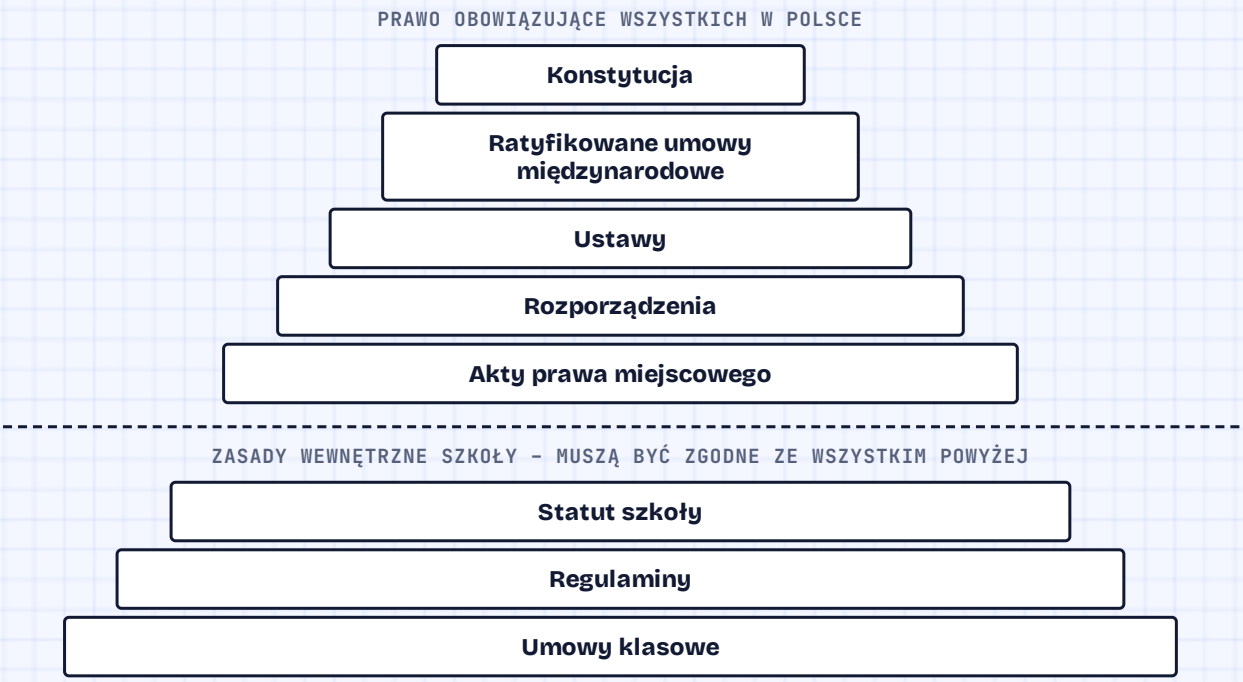
Statut szkoły, regulaminy i umowy klasowe to zasady wewnętrzne. Obowiązują w szkole lub w klasie i muszą być zgodne ze wszystkimi aktami wyżej. W praktyce warto pytać: „Na jakiej podstawie ta zasada obowiązuje?" i „Gdzie mogę ją przeczytać?".

1.2 Procedura też jest ważna

Prawo to nie tylko wynik. To także sposób podejmowania decyzji: kto decyduje, czy uczeń może się wypowiedzieć, czy istnieje odwołanie, jakie są terminy. Sprawiedliwa procedura zmniejsza ryzyko decyzji przypadkowych.

SCHEMAT 1.1

Piramida reguł (źródła prawa)

Konstytucja. Najważniejszy akt prawny w państwie. Określa podstawowe zasady ustroju oraz prawa i wolności człowieka.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe. Np. Konwencja o prawach dziecka. Polska zobowiązała się ich przestrzegać. Są częścią polskiego prawa i stoją wyżej niż ustawy.

Ustawy. Uchwala je Sejm i Senat. Rozwijają zasady Konstytucji. Dla szkoły najważniejsze jest Prawo oświatowe.

Rozporządzenia. Wydają je np. ministrowie na podstawie ustaw. Dopowiadają szczegóły, np. o ocenianiu.

Akty prawa miejscowego. Uchwalają je np. rada gminy, powiatu czy sejmik województwa. Obowiązują tylko na danym terenie, np. zasady utrzymania czystości w gminie.

Statut szkoły. Najważniejszy dokument twojej szkoły. Opisuje m.in. prawa i obowiązki uczniów oraz tryb odwołań.

Regulaminy. Zasady konkretnych miejsc i sytuacji: biblioteki, sali gimnastycznej, wycieczki.

Umowy klasowe. Wasze wspólne ustalenia. Są ważne, ale nie mogą odbierać praw zapisanych wyżej.

SYMULATOR

Gdzie to umieścić?

Najpierw obejrzyj piramidę. Potem przyporządkuj przykłady.

Konwencja o prawach dziecka

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Prawo oświatowe

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Rozporządzenie ministra o ocenianiu uczniów

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Uchwała rady gminy o sprzątaniu po psach

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Regulamin szkolnej biblioteki

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Najważniejsze ustawienia

- **Niższa zasada nie może być sprzeczna z wyższym prawem.**
- **Konwencja o prawach dziecka to obowiązujące w Polsce prawo.**
- **Prawo miejscowe obowiązuje tylko na terenie danej gminy, powiatu lub województwa.**
- **Ważne są także procedury.**

Ćwiczenia na lekcję

A Narysujcie „piramidę reguł”: Konstytucja – ratyfikowane umowy międzynarodowe – ustawy – rozporządzenia – akty prawa miejscowego, a pod kreską: statut szkoły – regulaminy – umowy klasowe. Omówcie, co może się stać, gdy dół piramidy przeczy górze.

B Znajdźcie na stronie szkoły statut i sprawdźcie, gdzie opisano prawa lub obowiązki uczniów.

C Poszukajcie na stronie swojej gminy (w Biuletynie Informacji Publicznej) jednej uchwały, która jest aktem prawa miejscowego, np. o utrzymaniu czystości i porządku.

Test działania

Czy regulamin szkolny może być sprzeczny z ustawą?

TAK NIE

Czy Konwencja o prawach dziecka jest w Polsce obowiązującym prawem?

TAK NIE

Czy procedura odwołania ma znaczenie, nawet jeśli decyzja wydaje się słuszna?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Przedstaw pełny katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego z art. 87 Konstytucji: Konstytucja, ratyfikowane umowy międzynarodowe, ustawy, rozporządzenia, a na obszarze działania organów, które je ustanowiły – akty prawa miejscowego. Umowa ratyfikowana za zgodą wyrażoną w ustawie (tak jest z Konwencją o prawach dziecka) ma pierwszeństwo przed ustawą (art. 91 ust. 2). Z uczniami starszymi można wspomnieć o prawie Unii Europejskiej. Dopiero po omówieniu piramidy proś uczniów o przyporządkowanie przykładów. Statut szkoły i regulaminy to akty wewnętrzne – wiążą społeczność szkoły, a nie wszystkich obywateli.

ROZDZIAŁ 02 | 45 MIN

Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?

Cel: Potrafię przełożyć prawa ucznia na codzienne sytuacje.

Prawa i obowiązki ucznia opisuje przede wszystkim statut szkoły, który musi być zgodny z Prawem oświatowym, Konstytucją i Konwencją o prawach dziecka. Wśród kluczowych idei są godność, równe traktowanie, prywatność, bezpieczeństwo i jasne zasady funkcjonowania szkoły.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Uczeń dostaje uwagę: „brak kultury", ale nie wie, za jakie zachowanie. Jeśli konsekwencja ma mieć sens wychowawczy, uczeń powinien wiedzieć, co konkretnie było problemem i na jakiej zasadzie opiera się reakcja szkoły.

2.1 Prawo do godności i równego traktowania

Godność oznacza, że nikt nie powinien być poniżany, wyśmiewany ani traktowany jak „gorszy człowiek". Równe traktowanie nie znaczy jednak, że każdy zawsze otrzymuje identyczne wsparcie – uczniowie mogą potrzebować różnych dostosowań.

Uczeń ma także prawo do ochrony prywatności i bezpieczeństwa. W praktyce dotyczy to m.in. sposobu komunikowania ocen, przetwarzania danych, zdjęć, przeszukań rzeczy osobistych czy reagowania na przemoc. Każdą sytuację trzeba oceniać w kontekście konkretnych przepisów i bezpieczeństwa.

2.2 Prawo do informacji

Zasady oceniania, konsekwencje zachowania i tryb składania skarg nie powinny być tajemnicą. Uczeń i rodzic powinni mieć możliwość zapoznania się z nimi.

SCHEMAT 2.1

Pięć kluczowych idei praw ucznia

Godność | **Równe traktowanie** | **Prywatność** | **Bezpieczeństwo** | **Jasne zasady i informacja**

Każdą z nich czytamy razem z obowiązkami ucznia.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Prawo do godności obowiązuje także wtedy, gdy popełniłem błąd.**
- ☑ **Prawa ucznia trzeba czytać razem z obowiązkami.**
- ☑ **Jeśli nie znam zasady, mogę poprosić o wskazanie jej w statucie lub regulaminie.**

Ćwiczenia na lekcję

A W parach wybierzcie jedno prawo i podajcie dwa przykłady jego przestrzegania oraz jeden przykład naruszenia.

B Ułóżcie „instrukcję czytania statutu” w pięciu krokach.

Test działania

Czy kara może polegać na publicznym ośmieszaniu ucznia?

TAK NIE

Czy uczeń może zapytać, z czego wynika nałożona konsekwencja?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

W 2026 r. Sejm uchwalił ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia oraz system rzeczników, ale Prezydent zawetował nowelizację (2 lipca 2026 r.). Podstawą pozostaje statut szkoły. Przed zajęciami sprawdź, czy pojawiły się nowe rozwiązania, np. zapowiadany pełnomocnik ministra.

ROZDZIAŁ 03 | 45 MIN

Obowiązki, konsekwencje i odwołanie

Cel: Rozumiem różnicę między konsekwencją wychowawczą a arbitralną karą.

Prawo ucznia do ochrony nie oznacza braku konsekwencji. Szkoła może reagować na naruszenie zasad, ale sposób reakcji powinien być zgodny z prawem, statutem i procedurą.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Ktoś zniszczył dekorację. Nauczyciel chce ukarać całą klasę, bo nikt nie wskazał sprawcy. Zbiorowa odpowiedzialność łatwo prowadzi do niesprawiedliwości. Najpierw trzeba ustalić fakty i odpowiedzialność konkretnych osób.

3.1 Po co są konsekwencje?

Dobra konsekwencja ma zatrzymać szkodliwe zachowanie, naprawić szkodę i uczyć odpowiedzialności. Sama dolegliwość nie jest celem. Dlatego ważne są proporcjonalność, związek z zachowaniem i możliwość przedstawienia swojego stanowiska.

Jeśli szkoła przewiduje formalne kary, statut powinien określać ich rodzaje i tryb odwołania. Uczeń nie musi sam pisać pisma – może działać z rodzicem lub opiekunem.

SYMULATOR

Test konsekwencji: fair czy nie?

Zadaj cztery pytania: czy wiadomo, za co? Czy jest proporcjonalna? Czy naprawia szkodę? Czy można się odwołać?

Cała klasa nie jedzie na wycieczkę, bo nikt nie wskazał, kto zniszczył dekorację.

Fair | Nie fair

Uczeń, który porysował ławkę, razem z woźnym ją odnawia.

Fair | Nie fair

Nauczyciel czyta na głos błędy ucznia, żeby klasa się pośmiała.

Fair | Nie fair

Uczeń dostaje uwagę z opisem, co zrobił, i może przedstawić swoje zdanie.

Fair | Nie fair

Najważniejsze ustawienia

- [x] **Najpierw ustala się fakty.**
- [x] **Konsekwencja powinna być proporcjonalna.**
- [x] **Warto znać tryb odwołania.**

Ćwiczenia na lekcję

A Oceńcie cztery przykłady konsekwencji według pytań: czy wiadomo, za co? czy jest proporcjonalna? czy pomaga naprawić szkodę? czy można się odwołać?

B Napiszcie trzy zdania spokojnego odwołania: fakt – dlaczego się nie zgadzam – czego oczekuję.

Test działania

Czy „bo tak zdecydowałem” wystarcza jako wyjaśnienie formalnej kary?

TAK NIE

Czy naprawienie zniszczonej rzeczy może być elementem odpowiedzialności?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewiduje również możliwość określonych szkolnych środków oddziaływania wychowawczego w sytuacjach opisanych w ustawie, z zachowaniem ustawowych warunków.

ROZDZIAŁ 04 | 45 MIN

Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta

Cel: Rozpoznaję ryzyko zakupów, subskrypcji i presji reklamowej.

Zakup to nie tylko wydanie pieniędzy. To zawarcie umowy. Im starszy uczeń, tym ważniejsze staje się rozumienie, kiedy może działać sam, a kiedy potrzebna jest zgoda rodzica lub opiekuna.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Dwunastolatek klika „bezpłatny tydzień", ale po tygodniu aplikacja pobiera miesięczną opłatę. Najważniejsze pytanie brzmi: czy była to rzeczywiście darmowa usługa, czy subskrypcja z automatycznym przedłużeniem?

4.1 Wiek ma znaczenie

Osoba, która nie ukończyła 13 lat, co do zasady nie ma zdolności do czynności prawnych. Ustawa przewiduje wyjątek dla powszechnie zawieranych drobnych umów życia codziennego, które zostały wykonane i nie prowadzą do rażącego pokrzywdzenia dziecka. Od 13 roku życia małoletni ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych, więc przy wielu umowach potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego.

Zakupy online mają dodatkowe zasady. Konsument w wielu sytuacjach może odstąpić od umowy zawartej na odległość w terminie 14 dni, ale są wyjątki. Dlatego nie warto uczyć hasła „wszystko można oddać przez 14 dni", tylko zasadę: sprawdź rodzaj zakupu i warunki.

4.2 Reklama i dark patterns

Interfejs może zachęcać do nieprzemyślanej decyzji: wielki przycisk „KUP", ukryty „anuluj", sztuczne odliczanie czasu, waluta wirtualna, która utrudnia ocenę realnej ceny. To techniki, które warto rozpoznawać.

4.3 Fałszywe sklepy internetowe

W internecie działają fałszywe sklepy. Wyglądają jak prawdziwe, ale po zapłacie nie wysyłają towaru albo wyłudzają dane karty i logowania do banku. Sygnały ostrzegawcze: cena dużo niższa niż wszędzie indziej, odliczanie czasu („tylko dziś!"), brak danych firmy (pełnej nazwy, adresu, NIP), brak regulaminu, adres strony podobny do znanej marki, ale z literówką, płatność tylko przelewem na prywatne konto lub kodem BLIK „na telefon", same zachwycone opinie albo brak opinii spoza tej strony.

Zasada: nie kupuję sam w nieznanym sklepie – sprawdzam go razem z dorosłym. Jeśli pieniądze już zniknęły: od razu mówimy rodzicowi, kontaktujemy się z bankiem, zachowujemy dowody (zrzuty ekranu, potwierdzenie płatności, adres strony) i zgłaszamy sprawę na policję.

4.4 Gdzie zgłosić oszustwo w sieci?

Fałszywy sklep, podejrzaną stronę albo próbę wyłudzenia można zgłosić do CERT Polska – zespołu działającego w NASK (Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej): przez formularz na stronie incydent.cert.pl. Podejrzanego SMS-a z linkiem można bezpłatnie przesłać dalej na numer 8080. CERT Polska prowadzi też listę ostrzeżeń przed niebezpiecznymi stronami – dzięki zgłoszeniom inni nie trafią na tę samą pułapkę.

Nielegalne treści w internecie, zwłaszcza krzywdzące dzieci, zgłasza się do zespołu Dyżurnet.pl, który także działa w NASK. Gdy sprzedawca nie chce przyjąć reklamacji albo łamie prawa konsumenta, pomoc daje rzecznik konsumentów w powiecie lub mieście oraz UOKiK.

SCHEMAT 4.1

Rozbierz ekran subskrypcji

Kliknij numery. To fikcyjna aplikacja.

1. **Okres próbny.** Darmowy jest tylko pierwszy tydzień. Zapisz w kalendarzu, kiedy się kończy.
2. **Cena.** Prawdziwa cena to 39,99 zł co miesiąc, czyli prawie 480 zł rocznie.
3. **Automatyczne odnowienie.** Jeśli nic nie zrobisz, opłata będzie pobierana co miesiąc.
4. **Rezygnacja.** Ukryta głęboko w menu. To sygnał ostrzegawczy – dobre usługi pozwalają łatwo zrezygnować.

KALKULATOR

Ile to naprawdę kosztuje?

W grze pakiet **1000 kryształów** kosztuje **19,99 zł**. Ile złotych kosztuje przedmiot za tyle kryształów:

750 **kryształów**

= 14,99 zł

Wirtualna waluta utrudnia ocenę prawdziwej ceny. Zawsze przeliczaj.

SYMULATOR

Sklep: prawdziwy czy podejrzany?

Fałszywy sklep wygląda jak prawdziwy. Szukaj sygnałów ostrzegawczych.

Markowe słuchawki za 49 zł zamiast 599 zł, „promocja tylko przez 10 minut”.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Sklep podaje pełną nazwę firmy, adres, NIP i ma regulamin z zasadami zwrotu.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Płatność tylko przelewem na prywatne konto albo kodem BLIK wysłanym „sprzedawcy”.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Adres strony to „nlke-sklep-promo.shop”, choć logo wygląda jak znanej marki.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Zakup jest umową.**
- ☑ **Przed subskrypcją sprawdzam cenę po okresie próbnym.**
- ☑ **14-dniowe odstąpienie nie dotyczy automatycznie każdej sytuacji.**
- ☑ **Zbyt tania oferta w nieznanym sklepie to sygnał ostrzegawczy.**
- ☑ **Oszustwo w sieci zgłaszam: incydent.cert.pl (NASK), podejrzany SMS – na 8080.**

Ćwiczenia na lekcję

A. Przeanalizujcie przykładowy ekran subskrypcji i zaznaczcie: cena, okres próbny, automatyczne odnowienie, sposób rezygnacji.

B. Przeliczcie wirtualną walutę w grze na złotówki.

C. Przygotujcie listę kontrolną „Czy ten sklep jest prawdziwy?” i sprawdźcie nią dwa sklepy internetowe razem z nauczycielem.

Test działania

Czy dziecko poniżej 13 lat może zawsze samodzielnie kupić dowolną rzecz, jeśli ma pieniądze?

TAK | NIE

Czy darmowy okres próbny zawsze oznacza brak późniejszych opłat?

TAK | NIE

Czy niska cena i odliczanie czasu „tylko 10 minut!” to dowód, że trzeba kupić od razu?

TAK | NIE

Czy fałszywy sklep internetowy można zgłosić do CERT Polska działającego w NASK?

TAK | NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

UOKiK przypomina, że przy wielu umowach zawieranych online konsument ma 14 dni na odstąpienie, ale istnieją wyjątki. W pracy z uczniami warto analizować konkretne typy zakupów. Omów fałszywe sklepy internetowe: CERT Polska prowadzi listę ostrzeżeń przed niebezpiecznymi stronami i przyjmuje zgłoszenia na incydent.cert.pl. Ćwiczenie: uczniowie sprawdzają dane sprzedawcy, regulamin, opinie w niezależnych źródłach i formy płatności.

ROZDZIAŁ 05 | 45 MIN

Zdjęcia, dane i prywatność

Cel: Rozumiem podstawy ochrony danych i wizerunku.

W internecie informacja może zostać skopiowana w kilka sekund. Dlatego prywatność to nie tylko „nie podawaj hasła”. To także decyzje o zdjęciach, lokalizacji, numerze telefonu, danych szkoły i informacji o innych osobach.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Uczeń wrzuca zdjęcie klasowej listy z nazwiskami, bo chce pokazać plan pracy grup. Nie miał złych zamiarów, ale opublikował dane wielu osób. Dobra intencja nie zawsze oznacza dobrą decyzję.

5.1 Dane osobowe

Danymi osobowymi są informacje pozwalające zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio. Samo imię nie zawsze wystarcza, ale połączone z klasą, szkołą, zdjęciem i miejscem może wskazywać konkretną osobę.

Wizerunek podlega ochronie. Publikacja zdjęć i filmów wymaga ostrożności i w wielu sytuacjach zgody. Zanim coś opublikujesz, zadaj pytania: czy ta osoba się zgadza? czy zdjęcie jej nie ośmiesza? czy ujawnia miejsce, którego nie powinni znać obcy?

5.2 Grupa klasowa a publikacja dla wszystkich

Wysłanie zdjęcia na grupę, np. klasową, to coś innego niż publikacja dostępna dla wszystkich (publiczny profil, film w serwisie, komentarz pod postem). W grupie odbiorców jest mniej i są znani – ale to nadal nie jest rozmowa prywatna. Każdy uczestnik może zdjęcie zapisać, zrobić zrzut ekranu i przesłać dalej, a wtedy przestajesz mieć wpływ na to, gdzie trafi.

Publikacja ogólnodostępna dociera do nieograniczonej liczby osób, także obcych. Łatwo ją wyszukać i bardzo trudno całkowicie usunąć. W obu sytuacjach obowiązuje ta sama zasada: cudzy wizerunek co do zasady rozpowszechnia się za zgodą tej osoby, a zdjęcie ośmieszające może naruszać jej dobra osobiste – również wtedy, gdy wysłano je „tylko do klasy”. Różni się zasięg i skala krzywdy, a nie to, czy trzeba pytać o zgodę.

5.3 Bezpieczeństwo kont

Silne, unikalne hasło i dodatkowe uwierzytelnienie utrudniają przejęcie konta. UODO przypomina też o ostrożności wobec podejrzanych linków i nieznanych osób.

ĆWICZENIE 5.1

Audyt posta: co widać poza głównym tematem?

(4) **Oznaczenie miejsca.** Mówi wszystkim, gdzie jesteś i gdzie chodzisz do szkoły.

(1) **Tablica z nazwiskami.** To dane twoich kolegów. Nie masz ich zgody na publikację.

(2) **Legitymacja szkolna.** Zdjęcie, imię, nazwisko i nazwa szkoły. Nigdy jej nie publikujemy.

(3) **Numer domu za oknem.** Ktoś obcy może ustalić, gdzie mieszkasz.

TABELA 5.1

Gdzie trafia zdjęcie?

	Grupa klasowa	Publikacja dla wszystkich
Kto widzi	członkowie grupy – kilkanaście lub kilkadziesiąt znanych osób	każdy, także obcy; można to wyszukać
Czy pójdzie dalej?	może: zrzut ekranu i przesłanie dalej to kilka sekund	tak – kopiowanie, udostępnienia, archiwa
Czy da się usunąć?	tylko u siebie; kopie u innych zostają	bardzo trudno usunąć wszystkie kopie
Cudzy wizerunek	potrzebna zgoda tej osoby	potrzebna zgoda tej osoby

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Łączenie kilku drobnych informacji może ujawnić dużo.**
- ☑ **Grupa klasowa to nie pamiętnik: to, co tam wyślę, może pójść dalej.**
- ☑ **Nie publikuję cudzego wizerunku bez namysłu i podstawy.**
- ☑ **Hasło powinno być unikalne.**

Ćwiczenia na lekcję

A Zróbcie „audyt posta”: co widać na zdjęciu poza głównym tematem – tablica z nazwiskami, numer domu, identyfikator szkoły, lokalizacja?

B Ułóżcie zasady klasowej grupy dotyczące publikacji zdjęć.

Test działania

Czy zdjęcie legitymacji szkolnej nadaje się do publikacji?

TAK NIE

Czy jedno hasło do wszystkich kont jest bezpieczne?

TAK NIE

Czy zdjęcie wysłane „tylko na grupę klasową” jest bezpieczne, bo nie jest publiczne?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Warto wykorzystać oficjalne materiały UODO dotyczące danych dzieci i młodzieży. Omów różnicę między komunikacją w zamkniętej grupie a publikacją ogólnodostępną: krąg odbiorców, kontrola nad dalszym obiegiem, trwałość. Podkreśl, że ochrona wizerunku (art. 81 ustawy o prawie autorskim) i dóbr osobistych (art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego) obowiązuje także w grupach klasowych.

ROZDZIAŁ 06 | 45 MIN

Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić

Cel: Potrafię zabezpieczyć dowody i przerwać eskalację.

Cyberprzemoc może przyjmować formę wyśmiewania, gróźb, nękania, publikowania kompromitujących materiałów, podszywania się czy wykluczania z grup. Nie każda niemiła wiadomość jest przestępstwem, ale każda może wymagać reakcji wychowawczej lub ochronnej.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Na grupie klasowej pojawia się przerobione zdjęcie uczennicy z obraźliwym podpisem. Kilka osób je udostępnia. Każde kolejne udostępnienie zwiększa krzywdę, nawet jeśli ktoś „tylko przesłał dalej".

6.1 Najpierw zabezpiecz

Zrób zrzut ekranu z datą, nazwą profilu i kontekstem. Nie wdawaj się w agresywną wymianę. Zgłoś treść administratorowi serwisu, zablokuj konto i powiedz dorosłemu. Jeśli są groźby lub realne zagrożenie, sprawa wymaga szybkiej reakcji dorosłych, a czasem policji.

Nie odpowiadaj odwetem. Publikowanie danych sprawcy, gróźb czy kompromitujących materiałów „w obronie" może stworzyć kolejny problem prawny i pogłębić konflikt.

6.2 Rola świadka

Najważniejsze to nie wzmacniać treści: nie lajkować, nie komentować dla zabawy, nie przesyłać dalej. Można napisać wspierającą wiadomość osobie krzywdzonej i pomóc zgłosić sytuację.

6.3 Gdy ktoś prosi o zdjęcia albo grozi

Jeśli ktoś w sieci prosi cię o zdjęcie bez ubrania, każe coś ukrywać przed rodzicami albo grozi, że coś opublikuje – przerwij rozmowę, nic nie wysyłaj i od razu powiedz zaufanemu dorosłemu. To nigdy nie jest twoja wina. Możesz też bezpłatnie zadzwonić pod numer 116 111.

ĆWICZENIE 6.1

Co udokumentować? Fikcyjny czat klasowy

Klasa 5b – luźna grupa 28 uczestników

wtorek, 14 października (1)

maxx_2014 (2)

[przerobione zdjęcie uczennicy]

haha zobaczcie kto to 😂 (3)

18:42

kuba.k

ale beka

18:43

Wiadomość przesłana dalej 4 razy (4)

1. **Data i godzina.** Pokazują, kiedy to się stało. Zrób zrzut tak, żeby było je widać.
2. **Nazwa profilu.** Kto napisał lub udostępnił treść. Zapisz dokładną nazwę konta.
3. **Treść.** Sama krzywdząca wiadomość lub obraz. Nie przesyłaj jej dalej – tylko zachowaj jako dowód.
4. **Kontekst.** Kto jeszcze to udostępnił lub skomentował. Pomaga zrozumieć, jak daleko poszła krzywda.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Zachowuję dowody.**
- ☑ **Nie eskaluję.**
- ☑ **Zgłaszam dorosłemu i platformie.**

Ćwiczenia na lekcję

A Na fikcyjnym ekranie rozmowy zaznaczcie, które elementy warto udokumentować.

B Ułóżcie klasowy protokół: 5 kroków reakcji na cyberprzemoc.

Test działania

Czy usunięcie wszystkich wiadomości przed zgłoszeniem zawsze jest dobrym pomysłem?

TAK NIE

Czy udostępnienie krzywdzącego mema „tylko jednemu koledze” jest neutralne?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

MEN publikuje scenariusze lekcji i materiały o cyberprzemocy, także w wersjach dla starszych dzieci i nastolatków.

ROZDZIAŁ 07 | 45 MIN

Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja

Cel: Rozpoznaję przewagę, powtarzalność i wykluczenie.

Prawo i szkoła mają chronić uczniów przed przemocą. W praktyce ważne jest rozpoznanie nie tylko bójki, ale także presji grupy, uporczywego poniżania, wykluczania czy dyskryminacji.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Uczeń regularnie słyszy komentarze o swoim pochodzeniu i akcencie. Osoby mówiące te słowa twierdzą, że „wszyscy się śmieją". Powtarzanie krzywdzących zachowań nie staje się dozwolone dlatego, że grupa je akceptuje.

7.1 Różnica między sporem a przemocą

W sporze strony mogą mieć podobną pozycję. W przemocy występuje krzywda, przewaga i często powtarzalność. Wtedy zwykłe „pogódźcie się" bywa niewystarczające, bo nie usuwa nierównowagi sił.

Dyskryminacja to gorsze traktowanie związane z określoną cechą lub sytuacją chronioną przez prawo. Nie każdy konflikt jest dyskryminacją, ale żadnego przypadku poniżania nie należy ignorować.

7.2 Znieważenie a zniesławienie

Znieważenie to obrażenie kogoś: wyzwisko, wulgarny gest, poniżający „mem". Uderza w godność człowieka. Może zdarzyć się w jego obecności, publicznie albo w wiadomości, która ma do niego dotrzeć. Przykład: ktoś pisze koledze „ty idioto" albo wyzywa go na korytarzu.

Zniesławienie to mówienie innym o kimś rzeczy, które mogą go poniżyć w ich oczach albo sprawić, że straci zaufanie – np. rozpowszechnianie plotki, że „Ola kradnie w sklepie". Tu chodzi o przypisywanie komuś zachowań lub cech, a nie o samo wyzwisko.

Oba czyny są przestępstwami (art. 216 i art. 212 Kodeksu karnego). Zwykle ściga się je z oskarżenia prywatnego, czyli sprawę do sądu wnosi sama osoba pokrzywdzona. W internecie kara może być surowsza, bo krzywdzące słowa widzi więcej osób. Gdy sprawcą jest nastolatek, sprawą może zająć się sąd rodzinny, a w szkole takie zachowanie zawsze ma konsekwencje.

TABELA 7.1

Spór czy przemoc?

	Spór	Przemoc
Siła stron	podobna	ktoś ma przewagę (siłę, grupę, popularność)
Jak często	zwykle raz, o konkretną sprawę	często się powtarza
Skutek	obie strony są zdenerwowane	ktoś jest krzywdzony, poniżany, boi się
Co pomaga	rozmowa, mediacja	ochrona osoby krzywdzonej, reakcja dorosłych

SYMULATOR

Znieważenie czy zniesławienie?

Znieważenie to obraza osoby. Zniesławienie to szkodliwe twierdzenia o kimś przekazywane innym.

Ktoś pisze do Kuby na czacie: „Jesteś beznadziejnym idiotą”.

Znieważenie | Zniesławienie

Ktoś rozsyła klasie wiadomość: „Ola ukradła pieniądze z wycieczki”, choć to nieprawda.

Znieważenie | Zniesławienie

Na przerwie ktoś wyzywa kolegę wulgarnymi słowami przy innych.

Znieważenie | Zniesławienie

Ktoś opowiada w szkole, że nauczycielka „bierze łapówki za oceny”, nie mając na to żadnych dowodów.

Znieważenie | Zniesławienie

Najważniejsze ustawienia

- **Nie każda kłótnia jest bullyingiem.**
- **Przemoc wymaga ochrony osoby krzywdzonej.**
- **Grupa nie może „przegłosować” czyjejś godności.**
- **Znieważenie to obraza, zniesławienie – szkodliwa opinia o kimś rozpowszechniana wśród innych.**

Ćwiczenia na lekcję

A Porównajcie dwa przypadki: jednorazowa kłótnia dwóch kolegów i wielotygodniowe wykluczanie jednej osoby. Wskażcie różnice.

B Napiszcie trzy bezpieczne sposoby reakcji świadka.

Test działania

Czy mediacja jest zawsze odpowiednia przy przemocy?

TAK NIE

Czy „wszyscy tak mówią” usprawiedliwia obrażanie?

TAK NIE

Czy rozpowszechnianie nieprawdziwej plotki, że kolega ukradł telefon, to tylko „żart”?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

MEN udostępnia materiały do przeciwdziałania przemocy rówieśniczej; można je wykorzystać jako uzupełnienie. Wyjaśnij różnicę: znieważenie (art. 216 k.k.) godzi w godność i polega na obelżywym zachowaniu wobec osoby; zniesławienie (art. 212 k.k.) polega na pomówieniu o postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania. Oba typy są co do zasady ścigane z oskarżenia prywatnego; popełnienie ich za pomocą środków masowego komunikowania jest zagrożone surowszą karą.

ROZDZIAŁ 08 | 45 MIN

Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda

Cel: Rozumiem odpowiedzialność za mienie.

Prawo chroni własność. Dotyczy to telefonu kolegi, roweru, książki z biblioteki i szkolnej ławki. „Pożyczyłem bez pytania” może oznaczać coś zupełnie innego niż prawdziwe pożyczenie.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Ktoś bierze cudze słuchawki „na chwilę” i je gubi. To, że nie chciał ich ukraść, nie oznacza, że nie ma problemu. Pozostaje kwestia szkody i odpowiedzialności.

8.1 Zgoda właściciela

Pożyczenie zakłada zgodę właściciela. Jeśli rzeczy się zgubiły lub zostały zniszczone, ważne są okoliczności: czy działanie było celowe, czy ktoś zachował ostrożność, jaka powstała szkoda. W przypadku małoletnich odpowiedzialność cywilna zależy również od wieku i konkretnych okoliczności.

W szkole najlepszym pierwszym krokiem jest szybkie zgłoszenie zdarzenia i próba naprawienia szkody. Ukrywanie problemu zwykle go powiększa.

SYMULATOR

Pożyczam czy biorę bez zgody?

Pożyczenie zawsze zakłada zgodę właściciela.

Biorę gumkę z ławki kolegi, gdy wyszedł z sali.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Pytam: „Mogę pożyczyć kalkulator?”. Kolega mówi: „Jasne”.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Kolega mruknął „może”, a ja wziąłem jego hulajnogę na cały dzień.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Wypożyczam książkę z biblioteki i zapisuję ją na karcie.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Najważniejsze ustawienia

- [x] **„Na chwilę” nie zastępuje zgody.**
- [x] **Szkodę warto zgłosić od razu.**
- [x] **Naprawienie szkody jest częścią odpowiedzialności.**

Ćwiczenia na lekcję

A Przeanalizujcie trzy przypadki: przypadkowo rozlana woda na książkę; celowe porysowanie ławki; zgubienie pożyczonej piłki. Jakie fakty trzeba ustalić?

B Stwórzcie zasady bezpiecznego pożyczania rzeczy.

Test działania

Czy mogę wziąć cudzą rzecz bez pytania, jeśli zamierzam oddać?

TAK NIE

Czy przy szkodzie znaczenie ma to, czy działanie było celowe?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Nie upraszczaj odpowiedzialności cywilnej do hasła „rodzice zawsze płacą”. W prawie znaczenie mają wiek, wina w nadzorze i okoliczności konkretnej sprawy.

ROZDZIAŁ 09 | 45 MIN

Prawo w przestrzeni publicznej

Cel: Rozumiem, że wspólna przestrzeń wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością.

Przystanek, autobus, park, boisko i ulica są przestrzenią, z której korzysta wiele osób. Prawo i regulaminy pomagają tak zorganizować wspólne miejsce, aby jedna osoba nie odbierała bezpieczeństwa innym.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Grupa uczniów dla żartu przesuwa znak ustawiony przy remoncie chodnika. Dla nich to zabawa, dla kogoś może oznaczać wejście w niebezpieczne miejsce.

9.1 Regulamin i prawo

W komunikacji publicznej, obiekcie sportowym czy parku mogą obowiązywać regulaminy. Nie są one ponad prawem, ale określają zasady korzystania z konkretnego miejsca. Niszczenie mienia, stwarzanie zagrożenia czy zakłócanie porządku może prowadzić do różnych konsekwencji.

Wspólne mienie nie jest „niczyje". Jest finansowane i utrzymywane po to, by służyć wielu osobom.

SYMULATOR

Żart czy realne zagrożenie?

Wspólna przestrzeń to wspólna odpowiedzialność.

Przesunięcie znaku ostrzegawczego przy remoncie chodnika.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Wymyślenie klasowego okrzyku na zawody sportowe.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Wysypanie śmieci z kosza na przystanku „dla beki".

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Blokowanie drzwi autobusu, żeby kolega nie wysiadł.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Wspólne nie znaczy niczyje.**
- ☑ **Regulamin miejsca też ma znaczenie.**
- ☑ **Bezpieczeństwo innych ogranicza „żarty".**

Ćwiczenia na lekcję

A Wybierzcie jedno miejsce publiczne i zaprojektujcie cztery sensowne zasady korzystania z niego.

B Oceńcie, które szkolne „pranki” mogą stworzyć realne zagrożenie.

Test działania

Czy zniszczenie ławki w parku jest mniej ważne, bo nie należy do jednej osoby?

TAK NIE

Czy regulamin autobusu może określać sposób korzystania z pojazdu?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Temat dobrze łączy się z edukacją obywatelską i odpowiedzialnością za dobro wspólne.

ROZDZIAŁ 10 | 45 MIN

Gdy prawo zostaje naruszone

Cel: Znam podstawowe role szkoły, policji, sądu i instytucji pomocowych.

Nie każda sprawa trafia do sądu. Większość konfliktów szkolnych rozwiązuje się w szkole lub z udziałem rodziców. Jednak poważniejsze zachowania mogą uruchamiać procedury przewidziane w przepisach dotyczących nieletnich.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Uczeń słyszy, że za każde złamanie szkolnej zasady „przyjedzie policja". To nieprawda. Prawo rozróżnia zwykłe naruszenie zasad, przejawy demoralizacji i czyny karalne. Reakcja zależy od rodzaju i powagi zdarzenia.

10.1 Nieletni i odpowiedzialność

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewiduje system reakcji nastawiony nie tylko na karanie, ale również wychowanie, wsparcie i ochronę. W zależności od sytuacji mogą działać rodzice, szkoła, sąd rodzinny, policja i inne instytucje.

Dla ucznia najważniejsza zasada brzmi: nie ukrywaj poważnego zdarzenia dlatego, że boisz się „kłopotów". Szybkie zgłoszenie pozwala dorosłym zadbać o bezpieczeństwo i dobrać właściwą reakcję.

10.2 Co to jest demoralizacja?

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich mówi o „przejawach demoralizacji". Wymienia m.in.: popełnienie czynu zabronionego, naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego (np. powtarzające się wagary), picie alkoholu oraz używanie narkotyków, dopalaczy i innych substancji odurzających. Ta lista jest otwarta. Niepokojącym sygnałem może być też np. regularne palenie papierosów czy e-papierosów – ich sprzedaż osobom niepełnoletnim jest zakazana.

Sąd rodzinny może zająć się sprawą demoralizacji osoby, która ukończyła 10 lat. Sprawą czynu karalnego (np. kradzieży, pobicia, groźby) – gdy nastolatek popełnił go po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat. Kto zauważy demoralizację, powinien zareagować, np. powiadomić rodziców, szkołę, policję lub sąd rodzinny.

10.3 Jakie środki może zastosować szkoła i sąd?

Gdy problem dotyczy szkoły, dyrektor – za zgodą rodziców i ucznia – może zastosować środek oddziaływania wychowawczego, np. pouczenie, ostrzeżenie, przeproszenie pokrzywdzonego albo prace porządkowe na rzecz szkoły. Nie dotyczy to poważnych przestępstw, które szkoła musi zgłosić policji lub sądowi.

Sąd rodzinny stosuje przede wszystkim środki wychowawcze, np.: upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, prac społecznych, udziału w zajęciach terapeutycznych albo do niekontaktowania się z pokrzywdzonym; nadzór rodziców lub kuratora sądowego; skierowanie do ośrodka kuratorskiego. W poważnych sprawach sąd może umieścić nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a najsurowszym środkiem jest zakład poprawczy.

10.4 Mediacja: naprawić, a nie tylko ukarać

Mediacja to rozmowa osoby, która wyrządziła krzywdę, i osoby pokrzywdzonej z udziałem bezstronnego mediatora. Udział jest dobrowolny. Celem jest zrozumienie, co się stało, przeproszenie i ustalenie, jak naprawić szkodę. W szkole może to być mediacja rówieśnicza, a sąd rodzinny może skierować sprawę nieletniego do mediacji i uwzględnić jej wynik.

Mediacja nie zawsze jest dobrym pomysłem. Przy przemocy, groźbach czy dużej przewadze jednej strony najpierw trzeba zadbać o bezpieczeństwo osoby pokrzywdzonej.

SCHEMAT 10.1

Drabina reakcji

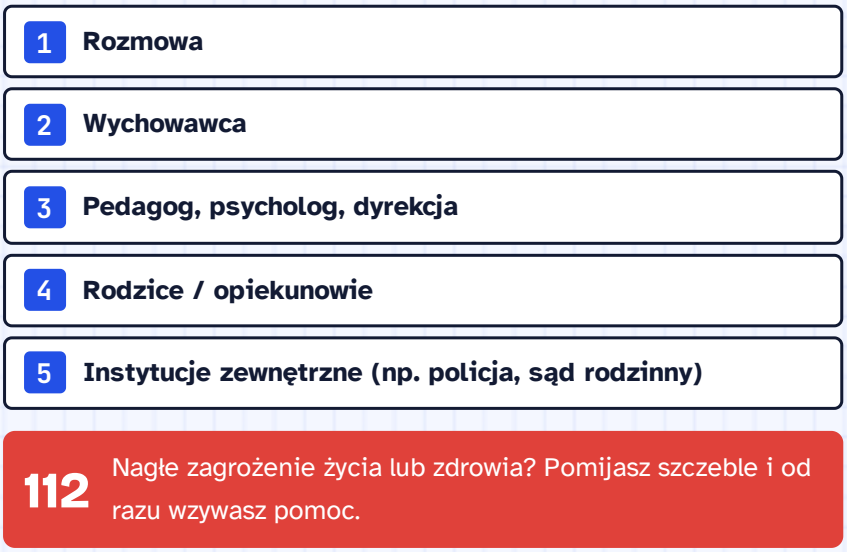

TABELA 10.1

Od szkoły do sądu rodzinnego

Kto reaguje	Przykładowe działania
Szkoła	rozmowa, uwaga, kary ze statutu; dyrektor za zgodą rodziców i ucznia może zastosować pouczenie, ostrzeżenie, przeproszenie pokrzywdzonego, prace na rzecz szkoły
Mediacja	dobrowolna rozmowa sprawcy i pokrzywdzonego z mediatorem: przeprosiny, naprawienie szkody, porozumienie
Sąd rodzinny – środki wychowawcze	upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia, prac społecznych, terapii; nadzór rodziców lub kuratora; ośrodek kuratorski
Sąd rodzinny – sprawy najpoważniejsze	młodzieżowy ośrodek wychowawczy; zakład poprawczy (najsurowszy środek)

Najważniejsze ustawienia

- **Nie każde złamanie regulaminu jest przestępstwem.**
- **Alkohol, narkotyki, dopalacze i wagary to sygnały demoralizacji, na które dorośli muszą reagować.**
- **Sąd dla nieletnich ma przede wszystkim wychowywać: upomnienie, naprawienie szkody, nadzór kuratora.**
- **Mediacja pomaga naprawić krzywdę – jeśli obie strony są bezpieczne i się zgadzają.**

Ćwiczenia na lekcję

A Ułóżcie drabinę reakcji: rozmowa – wychowawca – dyrekcja/pedagog – rodzice – instytucje zewnętrzne. Omówcie, kiedy można ominąć niższy szczebel, np. przy nagłym zagrożeniu.

B Rozróżnijcie sytuacje: konflikt o miejsce, zniszczenie rzeczy, groźba przemocy, kradzież. Jakiego rodzaju pomocy mogą wymagać?

C Przeczytajcie listę środków wychowawczych. Dobierzcie do trzech fikcyjnych sytuacji (zniszczenie ławki, wagary, wyzywanie w sieci) reakcję szkoły i ewentualnie sądu. Uzasadnijcie wybór.

Test działania

Czy każda uwaga w dzienniku oznacza sprawę sądową?

TAK NIE

Czy poważna groźba powinna być zgłoszona dorosłemu?

TAK NIE

Czy powtarzające się wagary albo picie alkoholu przez ucznia mogą być uznane za przejaw demoralizacji?

TAK NIE

Czy sąd rodzinny może zobowiązać nastolatka do naprawienia szkody i przeproszenia pokrzywdzonego?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Korzystaj z aktualnego tekstu jednolitego ustawy z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Kluczowe przepisy: art. 1 (granice wieku: demoralizacja – od 10 lat do pełnoletności; czyny karalne – popełnione między 13. a 17. rokiem życia), art. 4 (przejawy demoralizacji, obowiązek reagowania, środki oddziaływania wychowawczego stosowane przez dyrektora), art. 7 (katalog środków wychowawczych) oraz przepisy o mediacji. Nie sprowadzaj zajęć do straszenia sądem; pokazuj cele ochronne i wychowawcze.

ROZDZIAŁ 11 | 45 MIN

Prawna pierwsza pomoc

Cel: Potrafię spokojnie zebrać fakty i poprosić o właściwą pomoc.

W stresie łatwo działać impulsywnie. Dlatego warto mieć prosty plan: bezpieczeństwo, dowody, dorosły, zgłoszenie, dalsze kroki.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Po obraźliwej wiadomości ktoś natychmiast odpowiada jeszcze mocniejszą groźbą. W jednej chwili pojawiają się dwa problemy. Prawna pierwsza pomoc zaczyna się od zatrzymania eskalacji.

11.1 Pięć kroków

1. **Zadbaj o bezpieczeństwo.**
2. **Zapisz fakty: co, kiedy, gdzie, kto był obecny.**
3. **Zachowaj dowody, jeśli istnieją.**
4. **Powiedz zaufanemu dorosłemu.**
5. **Razem wybierzcie właściwą drogę: rozmowa w szkole, skarga, zgłoszenie platformie, konsultacja z instytucją, a przy zagrożeniu – służby.**

Nie trzeba od razu znać kwalifikacji prawnej. Opis faktów jest ważniejszy niż używanie trudnych słów typu „przestępstwo”, „naruszenie dóbr osobistych” czy „RODO”.

DO WYCIĘCIA

Karta kieszonkowa

STOP
Nie odpowiadam agresją. Dbam o bezpieczeństwo.

ZAPISZ
Co, kiedy, gdzie, kto. Zrzut ekranu.

POWIEDZ
Zaufanemu dorosłemu.

ZGŁOŚ
W szkole, w serwisie, a przy zagrożeniu – 112.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Najpierw bezpieczeństwo.**
- ☑ **Fakty są ważniejsze niż etykiety.**
- ☑ **Nie odpowiadam przemocą na przemoc.**

Ćwiczenia na lekcję

A Na podstawie fikcyjnej sytuacji napiszcie „notatkę faktów” w pięciu zdaniach bez ocen i wyzwisk.

B Zaprojektujcie kieszonkową kartę „STOP–ZAPISZ–POWIEDZ–ZGŁOŚ”.

Test działania

Czy w zgłoszeniu lepiej opisać fakty czy od razu stawiać najcięższe zarzuty?

Opisać fakty | Stawiać najcięższe zarzuty

Czy można poprosić dorosłego o pomoc w napisaniu skargi?

TAK | NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

To rozdział podsumowujący. Można zakończyć klasowym ćwiczeniem symulującym bezpieczne zgłoszenie problemu.

ZAŁĄCZNIK A

Karta: moja prawna pierwsza pomoc

1. **Czy jestem teraz bezpieczny / bezpieczna?**
2. **Co dokładnie się wydarzyło? Zapisuję datę, miejsce i osoby.**
3. **Jakie mam dowody: wiadomości, zdjęcia, potwierdzenia, dokumenty, świadków?**
4. **Komu dorosłemu mogę o tym powiedzieć?**
5. **Czy sprawa wymaga natychmiastowej pomocy, czy można ją spokojnie wyjaśnić?**
6. **Czego oczekuję: zatrzymania zachowania, wyjaśnienia, przeprosin, naprawienia szkody, zwrotu pieniędzy, zmiany decyzji?**
7. **Czy zachowałem / zachowałam kopię zgłoszenia i odpowiedzi?**

Nie musisz znać numeru artykułu, żeby chronić swoje prawa. Zacznij od spokojnego opisania faktów i poproś o pomoc właściwą osobę.

112
Numer alarmowy
gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz

116 111
Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
bezpłatnie, możesz porozmawiać o każdym kłopocie

800 12 12 12
Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka
bezpłatnie

ZAŁĄCZNIK B

Mini-słownik

prawo
zbiór obowiązujących reguł ustanawianych lub uznawanych przez państwo

uprawnienie
możliwość określonego działania lub żądania ochrony

nieletni
pojęcie używane w przepisach dotyczących postępowania wobec osób młodych; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy

konsument
osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością zawodową lub gospodarczą

obowiązek
to, co zgodnie z prawem lub zasadą trzeba zrobić albo czego trzeba zaniechać

małoletni
osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat

dane osobowe
informacje, które pozwalają zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio

dowód
informacja lub przedmiot, który pomaga ustalić, co się wydarzyło

ZAŁĄCZNIK C

Dla nauczyciela: jak korzystać z tej części

Część dla klas IV–VI przechodzi od prostych zasad do praktycznego rozumienia systemu prawa. Uczeń uczy się, czym różni się ustawa od regulaminu, jak czytać statut szkoły, jak chronić prywatność i wizerunek, jak reagować na cyberprzemoc oraz jak działają podstawowe prawa konsumenta.

Prawo w tej części nie jest listą artykułów do zapamiętania. Jest narzędziem, które pomaga rozumieć granice, bezpieczeństwo, odpowiedzialność i sposoby szukania pomocy. Język został dostosowany do wieku uczniów: więcej terminów i samodzielnego wnioskowania, ale wciąż dominują scenki, decyzje i ćwiczenia praktyczne.

Pomysł dydaktyczny. Każdy rozdział może stanowić samodzielną lekcję wychowawczą (około 45 minut). Ta część zawiera 11 głównych tematów, scenki sytuacyjne, pytania do dyskusji, ćwiczenia i krótkie quizy. Nauczyciel może realizować całość lub wybierać moduły odpowiadające aktualnym potrzebom klasy.

Ważne. Materiał ma charakter edukacyjny. Nie zastępuje indywidualnej porady prawnej. Przepisy mogą się zmieniać, dlatego przed kolejnym wydaniem warto sprawdzić aktualny stan prawny w ELI/ISAP oraz na stronach właściwych instytucji.

Autorzy: Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek. **Wydawca:** Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów. **ISBN** 978-83-983600-7-4 (całość serii). Wydanie I, Rzeszów 2026.

Podstawy prawne i źródła

W tej części celowo ograniczono liczbę numerów artykułów. Celem jest rozumienie zasad, nie pamięciowe uczenie się przepisów.

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r.; oficjalny tekst dostępny w BIP Rzecznika Praw Dziecka.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – m.in. art. 122 (weto ustawodawcze) oraz prawa i wolności człowieka.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 29 maja 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe (ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich) – zawetowana przez Prezydenta RP 2 lipca 2026 r.; weto nie zostało odrzucone, ustawa nie weszła w życie.
- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, w szczególności przepisy o zdolności do czynności prawnych małoletnich.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w szczególności art. 10 dotyczący wieku odpowiedzialności karnej i wyjątków.
- Urząd Ochrony Danych Osobowych – materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące danych osobowych, haseł i bezpiecznego internetu.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów – Prawa Konsumenta oraz materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej – materiały o cyberprzemocy i przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej.
- Statut konkretnej szkoły i obowiązujące w niej regulaminy – jako źródła szczegółowych procedur wewnątrzszkolnych.
- Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw – obowiązek wprowadzenia w szkołach standardów ochrony małoletnich.

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r. Uwzględniono weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r. do nowelizacji Prawa oświatowego: ustawowy katalog praw ucznia i rzecznicy praw uczniowskich nie weszli w życie. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny w ELI/ISAP. Aplikacja, czat i post w ćwiczeniach są fikcyjne.

Klucz odpowiedzi

Dla nauczyciela: odpowiedzi do quizów i gier z każdego rozdziału.

ROZDZIAŁ 01 · Prawo to system, nie zbiór zakazów

1. Konwencja o prawach dziecka → **Umowa międzynarodowa** To ratyfikowana umowa międzynarodowa. Stoi w piramidzie wyżej niż ustawy.
2. Prawo oświatowe → **Ustawa lub rozporządzenie** To ustawa uchwalona przez Sejm i Senat.
3. Rozporządzenie ministra o ocenianiu uczniów → **Ustawa lub rozporządzenie** Rozporządzenie wydaje się na podstawie ustawy. Razem z ustawami obowiązuje w całym kraju.
4. Uchwała rady gminy o sprzątaniu po psach → **Prawo miejscowe** To akt prawa miejscowego. Obowiązuje tylko na terenie tej gminy.
5. Regulamin szkolnej biblioteki → **Zasada szkolna** To zasada wewnętrzna szkoły. Musi być zgodna z aktami wyżej.
6. Czy regulamin szkolny może być sprzeczny z ustawą? → **NIE** Nie powinien.
7. Czy Konwencja o prawach dziecka jest w Polsce obowiązującym prawem? → **TAK** Tak. To ratyfikowana umowa międzynarodowa – w hierarchii stoi wyżej niż ustawy.
8. Czy procedura odwołania ma znaczenie, nawet jeśli decyzja wydaje się słuszna? → **TAK** Tak, bo procedura chroni przed arbitralnością.

ROZDZIAŁ 02 · Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?

1. Czy kara może polegać na publicznym ośmieszaniu ucznia? → **NIE** Nie powinna naruszać godności.
2. Czy uczeń może zapytać, z czego wynika nałożona konsekwencja? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 03 · Obowiązki, konsekwencje i odwołanie

1. Cała klasa nie jedzie na wycieczkę, bo nikt nie wskazał, kto zniszczył dekorację. → **Nie fair** To odpowiedzialność zbiorowa. Najpierw trzeba ustalić fakty i odpowiedzialność konkretnych osób.
2. Uczeń, który porysował ławkę, razem z woźnym ją odnawia. → **Fair** Konsekwencja wynika z zachowania i pomaga naprawić szkodę.
3. Nauczyciel czyta na głos błędy ucznia, żeby klasa się pośmiała. → **Nie fair** Ośmieszanie narusza godność ucznia. Konsekwencja nie może poniżać.
4. Uczeń dostaje uwagę z opisem, co zrobił, i może przedstawić swoje zdanie. → **Fair** Wiadomo, za co. Uczeń może się wypowiedzieć. Tak działa dobra procedura.
5. Czy „bo tak zdecydowałem" wystarcza jako wyjaśnienie formalnej kary? → **NIE** Nie powinno; uczeń powinien znać podstawę i powód.
6. Czy naprawienie zniszczonej rzeczy może być elementem odpowiedzialności? → **TAK** Tak, jeśli jest zgodne z prawem i odpowiednie do sytuacji.

ROZDZIAŁ 04 · Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta

1. Markowe słuchawki za 49 zł zamiast 599 zł, „promocja tylko przez 10 minut". → **Uwaga, podejrzane** Cena zbyt niska i presja czasu to typowe sygnały fałszywego sklepu.
2. Sklep podaje pełną nazwę firmy, adres, NIP i ma regulamin z zasadami zwrotu. → **Wygląda w porządku** To dobre znaki. Warto jeszcze sprawdzić opinie w innych miejscach niż sama strona sklepu.
3. Płatność tylko przelewem na prywatne konto albo kodem BLIK wysłanym „sprzedawcy". → **Uwaga, podejrzane** Uczciwy sklep nie prosi o kod BLIK ani o przelew na prywatne konto.
4. Adres strony to „nlke-sklep-promo.shop", choć logo wygląda jak znanej marki. → **Uwaga, podejrzane** Literówka w adresie i podrobione logo to sygnał ostrzegawczy.
5. Czy dziecko poniżej 13 lat może zawsze samodzielnie kupić dowolną rzecz, jeśli ma pieniądze? → **NIE** Nie.
6. Czy darmowy okres próbny zawsze oznacza brak późniejszych opłat? → **NIE** Nie; trzeba sprawdzić warunki odnowienia.
7. Czy niska cena i odliczanie czasu „tylko 10 minut!" to dowód, że trzeba kupić od razu? → **NIE** Nie. To typowe sygnały ostrzegawcze fałszywego sklepu. Najpierw sprawdź sklep z dorosłym.
8. Czy fałszywy sklep internetowy można zgłosić do CERT Polska działającego w NASK? → **TAK** Tak. Służy do tego formularz incydent.cert.pl, a podejrzane SMS-y przesyła się na numer 8080.

ROZDZIAŁ 05 · Zdjęcia, dane i prywatność

1. Czy zdjęcie legitymacji szkolnej nadaje się do publikacji? → **NIE** Nie.
2. Czy jedno hasło do wszystkich kont jest bezpieczne? → **NIE** Nie.
3. Czy zdjęcie wysłane „tylko na grupę klasową" jest bezpieczne, bo nie jest publiczne? → **NIE** Nie. Każdy członek grupy może je zapisać i przesłać dalej. Na wysłanie cudzego zdjęcia też potrzebna jest zgoda.

ROZDZIAŁ 06 · Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić

1. Czy usunięcie wszystkich wiadomości przed zgłoszeniem zawsze jest dobrym pomysłem? → **NIE** Nie, bo można utracić dowody.
2. Czy udostępnienie krzywdzącego mema „tylko jednemu koledze" jest neutralne? → **NIE** Nie; zwiększa zasięg i może pogłębić krzywdę.

ROZDZIAŁ 07 · Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja

1. Ktoś pisze do Kuby na czacie: „Jesteś beznadziejnym idiotą”. → **Znieważenie** To znieważenie: obelga skierowana do konkretnej osoby.
2. Ktoś rozsyła klasie wiadomość: „Ola ukradła pieniądze z wycieczki”, choć to nieprawda. → **Zniesławienie** To zniesławienie: przypisanie komuś czynu, który może go poniżyć w oczach innych.
3. Na przerwie ktoś wyzywa kolegę wulgarnymi słowami przy innych. → **Znieważenie** To znieważenie: wyzwiska uderzają w godność osoby.
4. Ktoś opowiada w szkole, że nauczycielka „bierze łapówki za oceny”, nie mając na to żadnych dowodów. → **Zniesławienie** To zniesławienie: pomówienie, które może podważyć zaufanie do tej osoby.
5. Czy mediacja jest zawsze odpowiednia przy przemocy? → **NIE** Nie. Najpierw trzeba zapewnić bezpieczeństwo i ocenić relację sił.
6. Czy „wszyscy tak mówią” usprawiedliwia obrażanie? → **NIE** Nie.
7. Czy rozpowszechnianie nieprawdziwej plotki, że kolega ukradł telefon, to tylko „żart”? → **NIE** Nie. Takie zachowanie może być zniesławieniem i bardzo krzywdzi osobę, o której mowa.

ROZDZIAŁ 08 · Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda

1. Biorę gumkę z ławki kolegi, gdy wyszedł z sali. → **Biorę bez zgody** Bez zgody. Nawet mała rzecz należy do kogoś.
2. Pytam: „Mogę pożyczyć kalkulator?”. Kolega mówi: „Jasne”. → **Pożyczam** To prawdziwe pożyczenie. Pamiętaj, żeby oddać w tym samym stanie.
3. Kolega mruknął „może”, a ja wziąłem jego hulajnogę na cały dzień. → **Biorę bez zgody** „Może” to nie jest jasna zgoda. W razie wątpliwości – dopytaj.
4. Wypożyczam książkę z biblioteki i zapisuję ją na karcie. → **Pożyczam** Tak. Biblioteka wie, kto ma książkę i do kiedy.
5. Czy mogę wziąć cudzą rzecz bez pytania, jeśli zamierzam oddać? → **NIE** Nie powinienem.
6. Czy przy szkodzie znaczenie ma to, czy działanie było celowe? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 09 · Prawo w przestrzeni publicznej

1. Przesunięcie znaku ostrzegawczego przy remoncie chodnika. → **Szkoda lub zagrożenie** Ktoś może wejść w niebezpieczne miejsce. To nie jest żart.
2. Wymyślenie klasowego okrzyku na zawody sportowe. → **Niewinny żart** Nikomu nie szkodzi i nic nie niszczy.
3. Wysypanie śmieci z kosza na przystanku „dla beki”. → **Szkoda lub zagrożenie** To niszczenie wspólnego porządku. Wspólne nie znaczy niczyje.
4. Blokowanie drzwi autobusu, żeby kolega nie wysiadł. → **Szkoda lub zagrożenie** Stwarza zagrożenie i łamie regulamin przewozu.
5. Czy zniszczenie ławki w parku jest mniej ważne, bo nie należy do jednej osoby? → **NIE** Nie.
6. Czy regulamin autobusu może określać sposób korzystania z pojazdu? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 10 · Gdy prawo zostaje naruszone

1. Czy każda uwaga w dzienniku oznacza sprawę sądową? → **NIE** Nie.
2. Czy poważna groźba powinna być zgłoszona dorosłemu? → **TAK** Tak.
3. Czy powtarzające się wagary albo picie alkoholu przez ucznia mogą być uznane za przejaw demoralizacji? → **TAK** Tak. Ustawa wymienia uchylanie się od obowiązku szkolnego i używanie alkoholu wśród przejawów demoralizacji.
4. Czy sąd rodzinny może zobowiązać nastolatka do naprawienia szkody i przeproszenia pokrzywdzonego? → **TAK** Tak. To jeden ze środków wychowawczych.

ROZDZIAŁ 11 · Prawna pierwsza pomoc

1. Czy w zgłoszeniu lepiej opisać fakty czy od razu stawiać najcięższe zarzuty? → **Opisać fakty** Najpierw jasno opisać fakty.
2. Czy można poprosić dorosłego o pomoc w napisaniu skargi? → **TAK** Tak.